

Гносеологія конфліктогенних чинників у сучасних румунсько-українських відносинах

*Роботу виконано в Навчально-науковому інституті
євроінтеграційних досліджень ЗакДУ*

Досліджено гносеологію конфліктогенних чинників у сучасних румунсько-українських відносинах через призму аналізу спільного історичного минулого двох держав. Зроблено акцент на викликах двостороннім відносинам на початку ХХІ ст. Розглянуто публікації українських і румунських ЗМІ, у яких висвітлено зазначену проблематику.

Розглянуто питання територіальних суперечок Румунії і України, зокрема ті, що стосуються прикордонного чорноморського шельфу та острова Зміїний, а також подано авторське бачення рішень Міжнародного суду ООН щодо спірних морських територій двох держав.

Ключові слова: конфліктогенний чинник, транскордонне співробітництво, кордон, континентальний шельф, двосторонні відносини.

Артёмов И. В. Гносеология конфликтогенных факторов в современных румынско-украинских отношениях. Исследуется гносеология конфликтогенных факторов в современных румынско-украинских отношениях сквозь призму анализа общего исторического прошлого двух государств. Делается акцент на вызовах двусторонним отношениям в начале ХХІ в. Дается обзор публикаций украинских и румынских СМИ, в которых освещается рассматриваемая проблематика.

Автор исследует вопрос территориальных споров Румынии и Украины, в частности касающихся пограничного черноморского шельфа и острова Змеиного, излагает свое видение решений Международного суда ООН относительно спорных морских территорий двух государств.

Ключевые слова: конфликтогенный фактор, трансграничное сотрудничество, граница, континентальный шельф, двусторонние отношения.

Artyomov I. V. The gnosology of conflict factors in modern Romanian and Ukrainian relations. The article investigates the gnosology of conflict factors in modern Romanian and Ukrainian relations in the light of the analysis of common historical past of the two countries. The challenges to bilateral relations at the beginning of the ХХІ century are emphasised. The publications of both Ukrainian and Romanian mass media, which highlight the studied problems are analysed.

The author investigates the issue of territorial disputes between Romania and Ukraine, particularly the border Black Sea shelf and Zmiyiny Island, and provides an own vision of the decision of the International Court of Justice concerning disputed marine territories of both states.

Key words: conflict factor, cross-border cooperation, border, continental shelf, bilateral relations.

Постановка наукової проблеми та її значення. Оскільки Румунія посідає важливе місце у зовнішньополітичних відносинах з Україною, актуальність теми зумовлена потребою вивчити і врахувати досвід співпраці в різних сферах та процесів, які відбуваються у зазначених країнах, що може бути корисним для вирішення наявних проблем на сучасному етапі українсько-румунських відносин, а також з'ясувати конфліктогенні чинники, які стримують їх розвиток.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Проблематиці особливостей румунсько-українського співробітництва, а також гносеології конфліктогенних чинників двосторонніх відносин присвячено чимало наукових розвідок. Це праці вітчизняних фахівців з проблематики співпраці у прикордонних регіонах, передусім З. С. Варналія [2], С. І. Устича [9; 10], О. С. Передрія [4], Н. А. Мікули [4], С. І. Мітрьєвої [5], І. В. Артёмова [1] та ін. На високому методологічному рівні проблематику дослідження відображено в міжнародних збірниках наукових праць «Румунсько-українські відносини: історія та сучасність» [8].

Важливе значення має **джерельна база**, яку становлять міжнародні, міжурядові та регіональні законодавчі й нормативні акти України і Румунії щодо основних питань взаємовідносин між державами.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі наукового аналізу визначити вплив конфліктогенних чинників на загальний стан розвитку транскордонного співробітництва між Румунією та Україною, враховуючи особливості їх специфіки, а також з'ясувати основні механізми мінімізації наявних проблем.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. 8 січня 1992 р. Румунія визнала суверенітет нової європейської держави – України. Ця подія стала початком формування нового етапу двосторонніх відносин сусідніх держав.

В основі формування зовнішньополітичних пріоритетів України й Румунії лежать історичні реалії дружби двох народів, які формувалися протягом віків, починаючи з часів Київської Русі.

Слід зазначити, що ґносеологія конфліктогенних чинників у сучасних румунсько-українських взаємовідносинах бере свій початок із історичного минулого обох держав, регіони яких входили до адміністративно-територіальних одиниць інших держав.

Румунські повіти Марамуреш та Сату-Маре двічі входили до складу Угорщини та по одному разу до Австро-Угорщини й Австрії. Закарпатська область України входила два рази до Угорщини, по одному разу до Австро-Угорщини, Австрії, Чехословаччини, СРСР (з 1946 року); нині – у складі незалежної України.

Характерною особливістю цих відносин є те, що у прикордонних регіонах обох держав проживають і співпрацюють представники різних етнічних національних меншин, у тому числі українці в Румунії та румуни в Україні.

Посткомуністичні трансформації румунського суспільства та румунської влади не привели до одужання від націоналістичної нетолерантності. Це проявляється у тому, що радикальні політичні сили сусідньої держави висуюють територіальні претензії до України, у цьому вони вбачають дієвий чинник боротьби за владу. Нормальному політичному розвитку міждержавних відносин заважає активна тенденційна експлуатація двозначної політики офіційного Бухареста щодо деяких питань історії, передусім – національно-територіальної належності північної частини Буковини, Герцаївського краю, колишніх Хотинського, Акерманського, Ізмайльського повітів Бессарабії, о. Зміїний та морських кордонів на р. Дунай.

Цікавими, на нашу думку, є дані моніторингу відповідних тем публікацій у ЗМІ з приводу територіальних претензій Румунії та України. У 1991–2008 рр. на сторінках ЗМІ України та Румунії було опубліковано 392 статті різноманітного характеру та 205 – в інтернет-виданнях. Аналіз статей та інших публікацій у таких українських виданнях, як «Політична думка», «Право України», «Політика і час», «Сьогодні», «Дипломатичний світ», «Голос України», «Дзеркало тижня», «Влада і політика», «Урядовий кур'єр» дає змогу підсумувати, що за вказаний період на сторінках українських ЗМІ вміщено:

- 175 статей щодо територіальних питань;
- 160 статей щодо питань, пов'язаних з оцінкою відносин;
- 115 статей щодо культурних питань;
- 112 статей щодо питань історичного характеру;
- 130 статей щодо економічних питань.

У румунських виданнях: «Cronica Romania», «Strada Mihaileanu», «Romania Update», «Arcasul», «Gardianul», «FLUX», «Ziua», «Evinementul» публікуються статті, присвячені питанням історичного характеру, які домінують на сторінках румунської преси. Зроблено наголос на так званій історичній спадщині, коли згадуються територіальні суперечки. Загалом опубліковано:

- 132 статті щодо територіальних питань;
- 128 статей щодо питань, пов'язаних з оцінкою відносин;
- щодо культурних питань інформації в румунських ЗМІ майже немає;
- 57 статей щодо економічних питань, акцентовано увагу на нафтовому потенціалі земель континентального шельфу.

Зважаючи лише на кількість статей, українські ЗМІ приділяють більше уваги питанням налагодження і вдосконалення двосторонніх відносин, ніж румунські ЗМІ. На сторінках румунської преси одна і та ж інформація суттєво відрізняється від українських видань, часто використовуються дані, вирвані з контексту, які можна подати так, як це вигідно румунській стороні.

Останнім часом румунська преса повторює тезу про те, що міжнародні договори начебто не гарантували українсько-румунські кордони і тому вони можуть бути переглянуті. Мотивується це тим, що Україна на той час, коли були підписані ці документи, мовляв, не була суб'єктом міжнародного права і не брала участі у їх підписанні.

Саме територіальні питання затримують розробку й підписання двостороннього політичного договору між Україною і Румунією. Вже протягом кількох років ведуться переговори щодо підписання цього документа, але й досі не досягнуто зближення позицій обох сторін.

Румунія далі наполягає на включенні до преамбули Договору положення про засудження політичних наслідків таємного протоколу від 23 серпня 1939 р. Бухарест не погоджується на включення статті щодо відмови від будь-яких територіальних претензій обох сторін. Румунські намагання переглянути кордони не отримують жодної підтримки в Європі. На цьому тлі симптоматичними були марні спроби Румунії загальмувати входження України до Ради Європи.

Слід зазначити, що взаємини цих двох країн у попередні роки склалися непросто. Найбільш складним вважається питання державного кордону між країнами. Він встановлений Паризьким мирним договором від 10 лютого 1947 р., тобто таким, яким був станом на 1 січня 1941 р. (кордони, які утворилися після приєднання до Радянського Союзу Бессарабії, північної частини Буковини та Герцаївського краю згідно з радянсько-румунською угодою від 28 червня 1940 р.).

Відповідно до згаданого договору 4 лютого 1948 р. підписано протокол, аби уточнити, де проходить лінія державного кордону між Румунською Народною Республікою та Союзом Радянських Соціалістичних Республік, а 23 травня цього ж року – протокол, відповідно до якого о. Зміїний було повернуто Радянському Союзові Румунською Народною Республікою і включено до складу Союзу РСР.

За результатами роботи змішаної демаркаційної комісії 27 вересня 1949 р. підписано Акт про демаркацію та протокол-опис проходження лінії радянсько-румунського державного кордону. В Бухаресті 27 лютого 1961 р. підписано Договір про режим радянсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу стосовно прикордонних питань.

Надзвичайно актуальною проблема кордонів стала одразу після повалення комуністичного режиму в Румунії та здобуття Україною незалежності. У 1996 р. Румунія денонсувала протокол 1948 р., який передбачав перехід о. Зміїний до складу СРСР [9].

Проблема о. Зміїного не тільки суперечила Гельсінському акту 1975 р., а й гальмувала процес вироблення і підписання українсько-румунського Договору про дружбу і співробітництво, який врешті-решт було підписано 2 червня 1997 р. у румунському місті Констанца. Процедура його ратифікації румунською стороною була завершена 8 липня 1997 р., українською – 17 липня, а набрав він чинності 22 жовтня того ж року.

Позиції України та Румунії щодо о. Зміїний

Позиція Румунії

1. З 1949 р. між СРСР і Румунією існувала домовленість про обмеження належних Україні морських просторів 12-ма милями територіальних вод навколо острова Зміїний. (Насправді жодного доказу цього немає.)

2. Острів Зміїний – скеля, а Україна, розвиваючи інфраструктуру, змінювала його юридичний статус. За міжнародним правом, на відміну від острова, скеля не має права на континентальний шельф і виключну економічну зону. Тому Зміїний треба ігнорувати під час проведення лінії, що розмежовуватиме виключні економічні зони та континентальний шельф сторін.

3. Під час делімітації слід враховувати румунську Сулінську дамбу (хоч це не природне, а штучне утворення), але проігнорувати значну частину узбережжя України від Одеси до мису Тарханкут (Крим) завдовжки майже 630 км. Отже, до Румунії має додатково відійти кілька тисяч квадратних кілометрів шельфу.

4. Бухарест переконував, що Зміїний має відійти румунській стороні, оскільки Україні дістався у спадок від СРСР, який колись забрав острів у Румунії за пактом Молотова–Ріббентропа в 1939 р. [11]. Його статус як острова, придатного для проживання і використання в народногосподарських цілях, не підтверджено (саме це твердження обстоює Київ). Бухарест вважає о. Зміїний скелею, непридатною для проживання та ведення сільського господарства.

Суперечка не привертала б уваги, якби не дві причини. По-перше, міжнародним законодавством передбачено право островів на континентальний шельф. Оскільки Зміїний лежить неподалік берегів Румунії, його континентальний шельф перетинається з румунським. По-друге, геологи цілком обгрунтовано вважають цей район Чорного моря багатим на поклади газу й нафти високої якості. Їх обсяги оцінюються в 10 млрд м³ та 10 млрд т відповідно.

Позиція України

1. Зміїний – це прибережний острів, а не скеля. Він має враховуватися під час визначення лінії розмежування, бо становить невід’ємну частину загального географічного контексту зони делімітації, репрезентуючи фасад усього українського узбережжя. Острів Зміїний – створена природою частка суші з політичною, економічною, культурною історією в кілька тисяч років. Перша згадка про нього з’явилася у писемних джерелах кінця VII ст. до н. е. під назвою Левке (Білий), котру взяло нинішнє селище. Суліна – штучна дамба, побудована наприкінці XIX ст., а Сакалін – незаселена піщана коса, котру протягом останніх століть постійно затоплювало і розмивало.

2. У міжнародній практиці делімітації основне значення мають конфігурація узбережжя і протяжність берегових ліній. Узбережжя України в кілька разів довше за узбережжя Румунії. За наявними трьома методами оцінки співвідношення довжини узбережжя отримали пропорції – 5.2:1; 4.1:1; 3.7:1 – на користь України. Це впливає на проведення лінії делімітації.

3. Відповідно до мирного договору 1947 р., Румунія та СРСР підписали у 1948 р. протокол, де уточнили проходження лінії радянсько-румунського державного кордону, нині – українсько-румунського. Положення протоколу повторені в радянсько-румунських договорах про державний кордон 1949 р. та про режим державного кордону 1961 р. Свого часу їх ратифікував румунський парламент.

Відомо, що керівництво Румунії висловило думку про те, що договір відповідає європейським стандартам та дає змогу Румунії «виконати умови західноєвропейських партнерів щодо забезпечення безпеки східного кордону...» [7].

Питання делімітації залишалося невирішеним з 1997 р., коли був підписаний базовий політичний договір між Румунією та Україною. 6 вересня 2004 р. Румунія передала питання про делімітацію континентального шельфу та виключні економічні зони між двома країнами на розгляд Міжнародного суду ООН.

Рішення Гаазького суду та його наслідки для України

Міжнародний суд ООН у Гаазі (Нідерланди) виніс рішення щодо територіального спору України та Румунії стосовно делімітації континентального шельфу та виключних економічних зон цих країн у Чорному морі, а також двосторонніх претензій на о. Зміїний, де за прогнозами містяться чималі запаси нафти та газу.

Суд одностайним рішенням не погодився з доводами жодної зі сторін та самостійно провів кордон економічних зон названих держав. При цьому було враховано позицію України, що Зміїний є островом, але це не враховувалося при делімітації морського шельфу, оскільки він дуже віддалений від берега. Нова лінія враховує невелику територію навколо Зміїного, а далі проходить між берегом Румунії протяжністю 248 км та українським узбережжям довжиною 705 км.

У Румунії вважають, що суд прийняв справедливе рішення, яке може сприяти налагодженню стосунків між країнами, в тому числі у сфері співробітництва в організації видобутку нафти та газу на Чорноморському шельфі.

Завершення судового спору та рішення Міжнародного суду ООН стосовно о. Зміїний дає широкі можливості для розвитку та поглиблення українсько-румунського співробітництва, на чому було наголошено в Міністерстві закордонних справ України.

З іншого боку, опозиційні політичні сили вважають, що рішення Гаазького суду є програвом України, оскільки вона втратила 14 тис.кв.м території, де розвідано лише 10 млн тонн нафти та 10 млрд кубометрів газу. Цілком імовірно, що в територіальній суперечці двох країн щодо цього питання лежать чийсь особисті інтереси, які реалізуються за рахунок національних.

Міжнародний інститут політичної експертизи оцінив рішення щодо питання о. Зміїний як «провал» української дипломатії. Українська сторона мала всі підстави не брати участі в цьому арбітражі, оскільки всі питання вже врегульовано міжнародними договорами.

Аналізуючи результати вирішення питання про розмежування континентального шельфу та стан о. Зміїний, слід визнати, що остаточний вердикт було оголошено 3 лютого 2009 р. Міжнародний суд ООН у Гаазі визначив лінію делімітації континентального шельфу та виключних економічних зон між Україною і Румунією, назвав координати точок її проходження у північно-західній частині Чорного моря. Тобто розмежовано морські простори, що перебувають поза державними територіями обох країн.

Рішення Міжнародного суду ООН щодо лінії розмежування морських просторів не відповідало позиціям ні України, ні Румунії. Що стосується спірного району (менше 13 тис. кв. км), то приблизно 25 % його відійшло Україні, а 75 % – Румунії. Проте в районі делімітації (більше 75 тис. кв. км) Україні дісталася зона удвічі більша, ніж Румунії. Її розподілено у співвідношенні 2,1:1 на користь України.

Проте, визнавши Зміїний островом, Міжнародний суд проігнорував претензії Румунії. Лінія розмежування морських просторів, яку провів суд, збігається з тією, яку 1987 р. пропонував румунській стороні Радянський Союз.

До речі, на шельфі, що розподілено, перспективні запаси вуглеводів оцінено так: в українській частині міститься близько 800 млрд метрів кубічних газу, близько 52 млн тонн нафти; у румунській – близько 70 млрд кубічних метрів і близько 12 млн тонн відповідно. У спірній зоні на українську частину припало 21 розвідане родовище (128 млрд кубічних метрів газу), на румунську – чотири (26 млрд кубічних метрів газу).

Це рішення сприяє усуненню серйозного конфліктного фактора у взаємовідносинах України і Румунії та дає змогу їм сконцентруватися на проблемах стабільності в Чорноморському регіоні, оскільки обидві країни сповідують спільну культуру безпеки.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи викладені аргументи, що впливають на формування українсько-румунських взаємовідносин, можна зазначити:

1. Українсько-румунський політичний діалог у попередні роки спирався лише на зусилля президентів країн у межах регіонального співробітництва. Він не збагачувався співпрацею на рівні урядів, міністерств, парламентарів, політичних партій.

2. Позитивна динаміка в розвитку українсько-румунських відносин час від часу втрачалася. Ініціатива формування «клімату» переходила до політичних сил, не налаштованих на нормалізацію відносин. У результаті цього політична воля, потрібна для прийняття рішень, спрямованих на подолання проблем, нерідко ставала «заручником» негативних стереотипів.

3. Визначальну роль у досягненні двосторонніх угод відігравали переважно зовнішні, а не внутрішні чинники, що призводило до деформації розуміння суспільством укладених угод, сприйняття їх як вимушених.

4. Недостатня інформаційна відкритість власних проєктів, результатів промислової діяльності у районах перетину економічних інтересів призводила до нагнітання підозрливості, формування напруги й нестабільності в регіоні. Кожне таке загострення дедалі більше розділяло Україну й Румунію, щоразу перетворювалося на складну для подолання «політичну прірву».

Зауважимо, що проблемні питання, які впливають на формування конфліктогенних чинників у двосторонніх відносинах Румунії та України, потребують подальшого дослідження й узагальнення.

Список використаної літератури

1. Артёмов И. В. Транскордонное сотрудничество в евроинтеграционной стратегии Украины: монография / И. В. Артёмов. – Ужгород : Ліра, 2009. – 520 с. – (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 13).
2. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / за ред. З. С. Варналя. – К. : НІСД, 2007. – С. 17–23, 25–67, 67–96, 155–196, 351–455, 560–602.
3. Кіш Є. Політико-правові засади українсько-угорського кордону в контексті розширення ЄС / Є. Кіш // Людина і політика. – 2003. – №6 (30). – С.15–21.
4. Мікула Н. А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво : монографія / Н. А. Мікула ; ІРД НАН України. – Львів : [б. в.], 2004. – 395 с.
5. Мітряєва С. І. Малий прикордонний рух як реальна альтернатива новій «залізній завісі» / С. І. Мітряєва // Актуальні аспекти реалізації євроінтеграційних прагнень України : зб. наук. пр. за матеріалами наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 29–30 листоп. 2007 р.) / відп. ред. І. В. Артёмов. – Ужгород : Ліра, 2008. – С. 290–301.
6. Передрій О.С. Транскордонне співробітництво як авангардна форма новітніх відносин Сходу і Заходу / О. С. Передрій // Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії

- України : зб. наук. пр. за матеріалами міжнар. конф. (м. Ужгород, 24–25 трав. 2007 р.) / відп. ред. І. В. Артjomов. – Ужгород : Ліра, 2007. – С. 240–245.
7. Політична історія України ХХ ст. У 6 т. Т. 6 : Від тоталітаризму до демократії (1945–2002 рр.) / В. П. Андрущенко, В. К. Барон, О. Д. Бойко та ін. – К. : Генеза, 2003. – С. 331.
 8. Румунсько-українські відносини. Історія і сучасність : зб. наук. пр. / редкол. : І. І. Вовканич (голова), І. Л. Горват, В. Чубота та ін. – Ужгород ; Сату-Маре, 2011. – 577 с.
 9. Устич С. І. Кордони. Війна та мир в долі сучасного світу. Тріада життя чи колапсу : монографія / С. І. Устич. – Ужгород : Карпати, 2010. – 328 с.
 10. Устич С. І. Транскордонне співробітництво як альтернатива новій «залізній завісі» та конфліктам: комплексне дослідження / С. І. Устич. – Ужгород : Карпати, 2007. – 240 с.
 11. Шемякін О.М. Острів Зміїний: проблеми делімітації морських просторів / О. М. Шемякін // Правова держава. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. – Вип. 16. – С. 473–480.

Адреса для листування:

88015, Україна, Закарпатська обл., м. Ужгород,
вул. Заньковецької, 89/а
Тел./факс: (0312)61-24-47
Ел. пошта: artjomov@mail.ru

Статтю подано до редколегії
24.04.2012 р.